

Dean Krmac (ur.), *Na izvorima Istarskog vodovoda – Alle fonti dell'Acquedotto Istriano*, Pula – Buzet: Istarska kulturna agencija – Istarski vodovod, 2013., 133 str.

Povodom 80. obljetnice Istarskog vodovoda (kada je izgrađena njegova prva trasa), u izdanju Istarske kulturne agencije objavljena je knjiga *Na izvorima Istarskog vodovoda – Alle fonti dell'Acquedotto Istriano*. Šestero autora – Gaetano Benčić, Rino Cigui, Danijela Doblanović, Kristjan Knez, Marcello Benedini te Jugo Jakovčić potpisuju ukupno devet članaka, odnosno zasebnih poglavlja koji iz više aspekata (povijesnih, gospodarskih, političkih, tehničko-graditeljskih te zdravstveno-higijenskih) prikazuju izgradnju Istarskog vodovoda i okolnosti u kojima se ona zbivala. Svi su tekstovi dvojezični, objavljeni u cijelosti na hrvatskom i talijanskom jeziku, a opremljeni su brojnim zanimljivim starim kartama, nacrtima, fotografijama što čitatelju omogućuje bolji uvid u temu. Glavni je urednik izdanja Dean Krmac.

Gaetano Benčić autor je prvog poglavlja, »Tradicionalni načini opskrbe vodom – I modi tradizionali di approvigionamento d'acqua« (str. 29 – 36), koje ujedno otvara prvu cjelinu knjige pod naslovom »Istra prije istarskog vodovoda – L'Istria prima dell'Acquedotto Istriano«. Benčić nas upoznaje s (ne)prilikama koje su Istrani, posebice oni u južnoj i zapadnoj Istri koju karakterizira crvena zemlja i vapnenačka podloga, imali glede opskrbe vodom prije izgradnje vodovoda. Do izvora vode, bunara ili lokve, odlazilo se svakodnevno pješice, magarcem ili pak volovima i zaprežnim kolima s bačvama, što je oduzimalo mnogo vremena i energije, posebice za ljetnih sušnih mjeseci. Imućnije obitelji u gradu i selu, počevši od XVIII. st., imale su svoje cisterne, a koje su tek kasnije građene za javne potrebe, i to samo u većim istarskim mjestima. O povezanosti zdravlja i vode piše Rino Cigui u tekstu »Žeđ, močvare i malarija. Higijenske i zdravstvene prilike u Istri na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće – Sete, paludi e malaria. Le condizioni igieniche e sanitarie dell'Istria tra XIX e XX secolo« (37 – 44). Istarski je poluotok, kako je već spomenuto u prethodnom poglavlju, povijesno bio opterećen problemom vode pa su Istrani stoljećima bili primorani graditi lokve (akumulacije vode, obično manje površine) u koje se sakupljala kišnica, a koje su se koristile kao pojilišta životinja te za ljudske potrebe. I dok su lokve, ali i jezera, močvare, bare i drugi izvori vode pridonosili ublažavanju žeđi, istovremeno su, zbog loše kvalitete vode, bili uzrokom brojnih bolesti, prije svih crijevnih oboljenja te malarije. Potonja nije bila samo zdravstveni već i ozbiljan gospodarski problem, s kojim su se Istrani suočavali od kasnoga srednjega vijeka. Tek će medicinska otkrića s kraja XIX. i početka XX. st. o uzročniku (parazitu iz roda *Plasmodium*) i prijenosniku (komarcu iz roda *Anopheles*) omogućiti konkretniju borbu protiv te pošasti. Uz liječenje oboljelih kininom obavljali su se veliki melioracijski zahvati, od kojih su najvažniji bili pokrenuti za međuraća u dolinama rijeke Mirne i Raše (isušivanje Čepićkog jezera). Korišteni su također novi kemijski i biološki (ribice gambuzije) larvicidi što je, uz izgradnju dijela vodovoda 30-ih godina XX. st., dovelo Istru pred prag uništenja malarije.

O nacrtima, planovima, promišljanjima s ciljem cjelovitog rješavanja pitanja vodoopskrbe Poluotoka, započetim sredinom XIX. st. piše Danijela Doblanović u poglavlju »Promišljanja o vodovodnim perspektivama Istre – Considerazioni sulle prospettive idriche dell'Istria« (45 – 53). Dana 14. travnja 1864. Istarski je sabor donio »Pokrajinski zakon o opskrbi Istre vodom potrebnom za život i ruralnu ekonomiju«. Sljedećih je desetljeća na tom tragu došlo do određenih pomaka (vlada u Beču 1870-ih odobrila je godišnju subvenciju za građenje pojilišta za stoku u Istri, a narednih je desetljeća financirana i izgradnja cisterni), ali do konkretnijih rezultata došlo je tek krajem XIX. st., kada je uz Pulu i Kopar vodovod dobio i Buzet. U prvom desetljeću XX. st. pridružili su im se Poreč, Rovinj i Pazin. Međutim, konačan je projekt vodoopskrbe za čitav Poluotok te otoke Cres i Lošinj nakon više prepravaka zgotovljen tek u listopadu 1929. godine, pod autorstvom Gina Veronesea. Njegov je projekt postao temeljem za skorbu izgradnju Istarskog vodovoda.

Drugu, od ukupno pet cjelina, naslovljenu »Istra u vrijeme izgradnje Istarskog vodovoda – L'Istria ai tempi della costruzione dell'Acquedotto Istriano«, započinje Danijela Doblanović poglavljem »Planovi i realizacija melioracije močvarnih područja i početak izgradnje Istarskog vodovoda (1921. – 1930.) – I piani di bonifica, la regolazione delle zone paludose e l'inizio della costruzione dell'Acquedotto Istriano« (57 – 68). Početkom '20-ih godina XX. st. u Istri je trebalo zemljišno urediti 8000 hektara. Realizacija velikih melioracijskih projekata, primjerice, dolina rijeke Mirne i Raše te bivših koparskih solana, odvijala se od kraja '20-ih godina, gotovo u isto vrijeme kad i izgradnja vodoopskrbnog sustava na Poluotoku. Za veće melioracije bili su zaduženi posebni Konzorciji, dok je manje provodio »Konzorcij za zemljišno uređenje Istre«, kojemu je na čelu bio istarski prefekt. Radovi prve faze izgradnje vodovoda, pak, počeli su u jesen 1930. kaptazom izvora Sv. Ivan, gradnjom objekata za pročišćavanje vode i ostalih zgrada u blizini izvora te izgradnjom cjevovoda od izvora do Sv. Stjepana. Sljedeće, možemo reći i središnje, poglavlje pod naslovom »Razvoj i realizacija sustava Istarskog vodovoda (1930. – 1945.) – Lo sviluppo e la realizzazione del sistema dell'Acquedotto Istriano (1930 – 1945)« (69 – 79) također potpisuje Danijela Doblanović. Već na samom početku izgradnje (1930.) istarskog vodovodnog sustava njegova je realizacija poradi neplanirano visokih troškova došla u pitanje. Stoga je sljedeće godine došlo do brojnih promjena projekta inženjera Veronesea, među kojima su se najvažnije odnosile na odbacivanje ideje o gradnji akumulacijskog jezera kod Zrenja te nove podjele na tri vodovodna sustava – Mirnu, Rižanu i Rašu, s čim nas autorica detaljno upoznaje, navodeći potom i izgrađene etape do 1940. godine. Važno je napomenuti da je država (Kraljevina Italija), unatoč zakonu iz 1933. koji je predviđao da lokalne uprave plate osam posto ukupne investicije, u potpunosti preuzela sve troškove izgradnje. Do kraja Drugog svjetskog rata izgrađen je sustav Raše, veći dio vodovodnog sustava Rižane, dok je putem vodovodnog sustava Mirne voda došla do Buja, Savudrije, Umaga, Pazina i brojnih drugih mjesta središnje i sjeverne Istre. Izvan sustava, zbog prevelikih troškova, ostao je južni dio Poluotoka s Pulom. No, može se zaključiti da je u desetak godina učinjeno mnogo, što nam najbolje ilustrira podatak da je gotovo 80 posto stanovnika Istre 1945. imalo pristup pitkoj vodi.

Kako je izgledala svečanost otvaranja prve trase Istarskog vodovoda približio nam je Kristijan Knez u poglavlju »5. studenog 1933.: dan kad je Istarski vodovod postao stvarnost – 5 novembre 1933: il giorno in cui l'Acquedotto Istriano diventò realtà« (81 – 87). Protokolarne svečanosti otvaranja održane su 5. studenoga 1933. u Buzetu i Bujama te drugim mjestima koja je obuhvaćao prvi krak novoizgrađenog cjevovoda. Prva svečanost otvaranja, kojoj je uz mnoge druge visoke crkvene, državne i lokalne dužnosnike prisustvovao talijanski ministar poljoprivrede Giacomo Acerbo, održana je u Sv. Ivanu, gdje je nakon blagoslivljanja izvora, pušten prvi mlaz vode. Događaj su popratila sva lokalna i regionalna glasila, koja su u detalje prenijela tijek proslave. O inženjerskim karakteristikama Istarskog vodovoda upoznaje nas Marcello Benedini u poglavlju »Ukorak sa svijetom: inženjerska interdisciplinarnost i tehničke značajke Istarskog vodovoda – Al passo con il mondo: l'interdisciplinarietà ingegneristica e le caratteristiche tecniche dell'Acquedotto Istriano« (89 – 99). Prije same izgradnje Istarskog vodovoda bilo je potrebno obaviti geološka i hidrogeološka ispitivanja kako bi se utvrdio položaj i obilježja prirodnih izvora vode, a potom utvrditi i potrebe stanovništva, imajući u vidu poljoprivrednu orijentiranost Istrana. Na istarskom području (Istarska je provincija uz Istarski poluotok obuhvaćala Cres i Lošinj) utvrđene su dnevne potrebe za vodom od 88 litara po stanovniku. Nakon navođenja tehničkih podataka u svezi s vodovodom Benedini zaključuje kako »unatoč i usprkos činjenici da su mnoge okolnosti danas znatno izmijenjene, poput konstruktivnih tehnika, klimatskih fenomena i ne manje važne situacije na istarskom području u pogledu ekoloških potreba, u kontekstu vremena u kojem je zamišljen, danas moramo priznati da je riječ o ostvarenju velike vrijednosti, ne samo s inženjerskog stajališta, već i stoga što su pri njegovom trasiranju i, premda nedovršenoj, izgradnji bili propisno uzeti u obzir svi aspekti povezani s djelom koje je trebalo značajno promijeniti život brojnog stanovništva, intervenirajući u okoliš i kvalitetnije koristeći prirodne resurse.«

Treća cjelina, »Baština istarskog vodovoda – Il patrimonio dell'Acquedotto Istriano«, sastoji se od dvaju poglavlja. Prvo, pod naslovom »Iz arhiva Istarskog vodovoda. Planovi, nacrti, fotografije i filmovi – Dall'archivio dell'Acquedotto Istriano. Piani, disegni, fotografie e filmati« (103 – 109), djelo je Danijele Doblanić koja čitatelja upućuje u današnje stanje, dostupnost i razinu središnjosti dokumenata u svezi s izgradnjom Istarskog vodovoda i obavljenih melioracija. Obimnu su dokumentaciju uredili tijekom 2006. i 2007. god. djelatnici Istarskog vodovoda u Buzetu u suradnji s Državnim arhivom u Pazinu. Gradivo, koje sadrži i velik broj fotografija, nastalo do 1945., time je podijeljeno u tri cjeline: Bonifikacija, Vodovodni sustav i Uprava, s kojima nas Doblanić pojedinačno upoznaje. Osim Arhiva u Buzetu dokumenti se čuvaju u Arhivu Rižanskog vodovoda u Kopru, državnim arhivima u Hrvatskoj, Sloveniji i Italiji te u privatnim zbirka. U drugom poglavlju »Arhitektura Istarskog vodovoda i ruralna Istra – L'architettura dell'Acquedotto Istriano e l'Istria rurale« (111 – 119) Jugo Jakovčić daje osvrt na graditeljsku baštinu. Na pročeljima građevina Istarskog vodovoda, među kojima su se one najveće i najsuvremenije nalazile izvan naseljenih mjesta, jasno se očituju obilježja talijanskog racionalizma s ravnim linijama, čvrstoćom volumena, čistoćom geometrijskih oblika i jednostavnošću u uporabi materijala. Među građevinama autor posebno ističe javne česme raznih tipova,

postavljenih u sela i na gradskim trgovima. Tekst završava porukom kako je bitno sačuvati građevine prošlih epoha te da je zadnji trenutak da se upozori i djeluje u smislu zaštite moderne i suvremene istarske arhitekture.

Četvrta cjelina, »Kapljice prošlosti i sadašnjosti – Gocce del passato e del presente«, donosi nam više kratkih crtica koje nam slikovito predočuju pojedine trenutke u svezi s izgradnjom vodovoda. Primjerice, u crtici »Na *pezu* od zlata – A peso d'oro« (122) Giovanni Paoletti pruža podatak da je u izgradnju vodovoda do 1935. uloženo 4417 kg zlata, Mladen Nežić nas u crtici »O tri pumpe i njihovoj dugovječnosti – A proposito di tre pompe e della loro longevità« (123) upozna je da je svaka od triju pumpi s izvora Sv. Ivana od 1930. do 2013. ispumpala više od stotinu milijuna kubika vode, a Tajana Ujčić u crtici »Sudar tradicije i tehnologije – Scontro fra tradizione e tecnologia« (124) piše o jednoj automobilskoj nesreći 1940. u kojoj je sudjelovao automobil Istarskog vodovoda, pri čemu je ozlijeđen vol koji je vukao zaprežna kola.

Posljednja cjelina, »Rezervoari sjećanja – Serbatoi di ricordi« (128 – 133), sadrži tridesetak fotografija radova/radnika nastalih za izgradnje vodovoda te recentne snimke uklesanih i iskovanih natpisa na građevinama koje su i danas u funkciji.

Knjiga *Na izvorima Istarskog vodovoda – Alle fonti dell'Acquedotto Istriano* unatoč relativno skromnu obimu (133 str.) nije tek puka prigodničarska knjižica. Sasvim suprotno, možemo zaključiti kako predstavlja zaokruženu studiju nastalu iz pera više renomiranih povjesničara, povjesničara umjetnosti i inženjera o važnim aspektima koji su prethodili, a potom pratili izgradnju Istarskog vodovoda – graditeljskog pothvata koji je uvelike riješio višestoljetne probleme vodoopskrbe Istrana. Grafički materijali, od fotografija do planova i nacrti, koji se danas čuvaju u hrvatskim, slovenskim i talijanskim arhivima, muzejima, znanstvenim institucijama te privatnim zbirkama, kvalitativno podižu sadržaj i omogućuju čitatelju uvid u graditeljsku baštinu, ali i u opći napredak koji je izgradnja vodovoda donijela sa sobom.

Milan Radošević